

Problémy vzdělávání a výchovy dospělých za socialismu spolu neoddělitelně a úzce souvisejí. Nelze je od sebe oddělovat, zejména tehdy, zkoumáme-li otázky formování socialistického životního způsobu a nové, socialistické osobnosti. Při zkoumání vzdělávání dospělých se totiž předpokládá, že toto vzdělávání prakticky imanentně v sobě obsahuje i komunistickou výchovu. Ale ve skutečnosti tomu tak vždy není. Souvislost mezi vzděláváním dospělých a jejich výchovou závisí na subjektu, tj. na tom, kdo vzdělávání provádí, realizuje. Měl by komunisticky vychovávat, ale tato činnost není vždy z různých příčin úspěšná. Velmi často se v oblasti vzdělávání a výchovy dospělých omezeně dodržuje požadavek na znalosti pouze určitého druhu a nepřihlíží se ke komunistické výchově. Formování nového člověka, socialistické osobnosti je složitější a rozporný proces vzdělávání. Pro jeho úspěšnou realizaci je nutné zaměřovat, organizovat a provádět samotné vzdělávání s výchovným cílem, a to ideologickou cestou. Kromě toho je zde i řada jiných podmínek, které rámec vzdělávání překračují.

V marxisticko-leninské literatuře o vzdělávání dospělých se, bohužel, problém komunistické výchovy často zanedbává nebo nedoceňuje. Příčina může být v tom, že někteří považují jejich vzájemnou souvislost za přirozenou. Chtěl bych však připomenout ještě jednou, že jejich souvislost závisí na subjektu vzdělávání, na jeho komunistické výchově, na jeho sociálně třídním a ideologickém stanovisku, na jeho přípravě k úkolu nejenom vzdělávat, ale i vychovávat.

Problém jednoty vzdělávání a výchovy dospělých v komunistickém duchu za socialismu je velmi aktuální a důležitý jak v teoretickém, tak v praktickém smyslu.

Jeho aktuálnost a význam určuje několik faktorů. Především je to výjimečně důležitá úloha dospělých při formování a vý-

chově dětí a mládeže. Za druhé životní nutnost vyžaduje urychlenou komunistickou výchovu, převýchovu a rozvoj dospělých jako skutečně nových lidí ve společenském smyslu, kteří by byli užiteční v boji za vybudování nové společnosti, mohli by rozvinout své tvůrčí schopnosti a jejichž sociální úloha by byla zvýrazněna. Za třetí je velmi nutné, aby byly rychle a úspěšně překonány zbytky třídní diferenciace ve vzdělání a kultuře dospělých, které přezívají z minulosti, protože brání jejich úplnému zapojení do výstavby nové společnosti. Existuje i reálná potřeba likvidovat skutečné, z minulosti pocházející rozdíly a rozpory mezi vzděláním a výchovou některých dospělých, které se vytvářejí i v současné době z mnoha důvodů — sociálně třídních, gnoseologických aj. Tyto rozpory jsou rovněž překážkou v sociálním projevu osobnosti a jejím rozvoji.

Bouřlivý rozvoj vědeckotechnické revoluce v socialistických zemích je jedním z nejvýznamnějších faktorů, který vyžaduje aktivní zdokonalování vzdělávání a výchovy všech pracujících. Tento faktor v současné době příznivě působí na urychlení vzdělání, na zkracování termínů vzdělávacích akcí pro dospělé, přeškolení atp. Ale toto zrychlené vzdělávání může být u jednotlivců příčinou ostrých rozporů mezi vzděláním a výchovou v komunistickém duchu, neboť výchovný proces je složitější a neuskutečňuje se pouze prostřednictvím vzdělávání. Proto je třeba hledat metody a prostředky pro realizaci jednoty mezi vzděláváním a výchovou v podmínkách vědeckotechnické revoluce. Je to velmi důležitý teoretický i praktický úkol.

Také v souvislosti se zlepšováním životních podmínek za socialismu a v souvislosti s prodlužováním lidského věku vystupuje do popředí otázka jednoty vzdělávání a výchovy dospělých. Prodlužování lidského věku vyvolává i problém smyslu života, využití sil, zkušeností a tvořivosti

členů společnosti. Bez současného zdokonalování jak svého vzdělání, tak výchovy se nemohou plně podílet na vytváření nové společnosti, protože budou zaostávat a stanou se konzervativními.

1. Specifika dialektického spojení a vzájemné podmíněnosti vzdělávání a výchovy dospělých za socialismu

Jednota vzdělávání a výchovy dospělých za socialismu má řadu specifických rysů a zvláštností, na které nesmíme při organizaci a vytváření této jednoty ve vzdělávacím procesu zapomínat. Specifika a zvláštnosti jsou zde podmiňovány některými objektivními okolnostmi. Za prvé musí subjektivní faktor, který tvoří, organizuje a uskutečňuje program vzdělávání a výchovy dospělých v socialistické společnosti, brát v úvahu, že jde o lidi, kteří vzdělání a výchovu získali v různých dobách, v různých sociálních podmínkách a různého stupně. Třídní diferenciace v minulých společnostech zanechala v etapě přechodu od kapitalismu k socialismu na kultuře, úrovni vzdělání a na výchově těchto lidí své stopy. S touto zvláštností lze počítat pouze při vědecky odůvodněné typologii dospělých, kterou musíme brát v úvahu při tvorbě programu jejich vzdělání a výchovy. Je nesporné, že socialismus zdědil určité typy vzdělání a výchovy, které jsou závislé na třídní, sociální a profesionální příslušnosti lidí. Socialistická společnost přejímá podstatné rozdíly ve výchově a vzdělání lidí různých tříd, v jejich odborné přípravě a praktických schopnostech, v zámech, snahách, v celé kulturní úrovni, v úrovni vzdělání apod. a rozdíl mezi inteligencí jako nositelkou duševní práce a dělníky a rolníky, kteří se zabývají pouze prací fyzickou. To všechno vyžaduje diferencovaný přístup ke vzdělání a výchově bývalých kapitalistů města a venkova, bývalých drobných a středních vlastníků a proletářů. Každý tento typologický druh vyžaduje určitý specifický program vzdělání a výchovy. Směšování těchto různých třídních lidských typů v procesu vzdělávání a výchovy a nediferencovaný přístup k těmto otázkám plodí mnoho nedostatků v jejich přípravě na socialistický způsob života. Bohužel, tento třídně diferencovaný přístup není zcela vlastní všem socialistickým zemím. Vžil se zde určitý šablonovitý

přístup s prvky netřídnosti. Přitom je zcela jasné, že vzdělání i výchova bývalých kapitalistů a jejich potomků jsou hluboce prosáklé buržoazní ideologií a po dlouhou dobu i v socialistických podmínkách plodí buržoazní morálku a buržoazní názor na mezilidské vztahy, společenské jevy a procesy.

Vzdělání a výchova drobných a středních vlastníků jsou naplněny buržoazní ideologií, názorem i morálkou. Jsou však v tomto případě (zejména vzdělání) méně rozvinuty a vyznačují se stejnou primitivností jako samotný kapitalismus, který ji zdědil po předcházejících společnostech.

Výchova bývalých proletářů a poloproletářů je v zásadě proletářsky třídní; to však neznamená, že by odpovídala socialistickým cílům nového člověka, a je důležité připomenout, že jejich vzdělání je velmi rozporné a nedokonalé.

Z toho plyne, že vzdělání a výchově bývalých proletářů a poloproletářů se musí věnovat zvláštní pozornost, aby byla dosažena nezbytná jednota a aby byly uspokojeny potřeby společenského vývoje.

Kromě toho je třeba diferencovaně postupovat k lidem s vyšším, středním nebo základním vzděláním, protože i z tohoto hlediska jednota jejich úrovně vzdělání a výchovy obsahuje za socialismu značné rozpory. Je samozřejmé, že při jakékoli morální, politické, vlastenecké, internacionální a podobné výchově je nezbytné zachovat určitou úroveň; v opačném případě nebude tento člověk dobře pracovat a nijak nepřispěje společenskému vývoji. V tomto případě se nevytváří jednota, ale ostrý rozpor mezi úrovní vzdělání a úrovní výchovy. Pro lidi, kteří dosáhli vysokoškolské vzdělání za kapitalismu nebo v přechodném období (kdy vzdělání trpělo velkými nedostatky starého typu), je také příznačná řada rozporů. V Bulharsku u této kategorie odborníků často pozorujeme určité rozpory, například rozpor mezi funkcí a charakterem vzdělání za socialismu a jejich zastaralým vzděláním jak co do obsahu, tak i co do úrovně, které je doprovázeno mnohými nedostatky nejenom v jejich názorech na práci, způsob života aj., ale i v kvalifikaci, ve vědeckých schopnostech řešit úkoly. Setkáváme se i s rozpory mezi úrovní vzdělání a výchovy se zůstatky buržoazní a maloburžoazní morálky, zejména

tehdy, jestliže tito lidé získali již novou kvalifikaci a jsou mnohem zvidavější. Existují rozpory i mezi vzděláním a výchovou na jedné straně a novými požadavky socialistické praxe a života na straně druhé.

Různé rozpory se také vyskytují mezi dospělými se středním vzděláním získaným v minulé společnosti či v přechodném období. Především je to rozpor mezi úrovní a obsahem jejich vzdělání a úrovní současného, obnoveného a mnohem výše stojícího vzdělání následující generace. Za druhé jsou to rozpory mezi jejich vzděláním a požadavky jejich současné práce, profese a života.

U tohoto typu lidí jde také o rozpory mezi jejich vzděláním a starým sociálním a třídním (zejména maloburžoazním) typem výchovy.

Všechny tyto rozpory zmíněných tří typů dospělých ukazují, že je životně důležitý diferencovaný přístup k jednotě vzdělání a výchovy v průběhu celého procesu výstavby nové socialistické společnosti. Ale praxe také ukazuje mnoho nedostatků v naší práci. Rovněž vědecké teorie a výzkumy jsou v této oblasti velmi slabé a dostatečně praxi nepomáhají.

V naší společnosti ostře vystupuje nutnost rychle překonat tyto rozpory i všechny další zmíněné nedostatky v jednotě vzdělání a výchovy jejich dospělých příslušníků, protože jde o překážku nejenom jejich vlastního úspěšného rozvoje, ale i jejich tvůrčí činnosti a o brzdu pro zdokonalování společenských vztahů.

Je nezbytná převýchova a výchova dospělých budovatelů socialismu, a to na základě vyššího a obsahem i úlohou bohatšího socialistického vzdělání.

2. Předpoklady, faktory a prostředky dosažení jednoty vzdělání a výchovy dospělé generace v procesu budování rozvinuté socialistické společnosti

Jednota vzdělávání a výchovy dospělých nemůže být, jak jsme již řekli, realizována živelně, bez uvědomělého, vědecky zdůvodněného a politicky vedeného řízení této oblasti. Aby bylo možno dosáhnout nutnou úroveň jednoty vzdělání a výchovy této kategorie lidí, která by odpovídala současné etapě společenského vývoje, je především nutné, aby společnost zajistila řadu důležitých předpokladů. Jsou to:

a) jednotná neantagonistická sociálně ekonomická základna, vytvořená úplným vítězstvím socialistických výrobních vztahů nad soukromovlastnickými a kapitalistickými vztahy;

b) jednotná a ve své hluboké podstatě neantagonistická sociálně třídní struktura společnosti, která je uskutečňována likvidací vykořisťovatelských tříd ve městech a vesnicích a kolektivizací veškeré zemědělské a řemeslné výroby;

c) jednotná marxisticko-leninská ideologie vládoucí ve všech společenských oblastech;

d) vědomé a uvědomělé, plánované a hluboké vzájemné působení a rozvíjení vzdělávání a komunistické výchovy dospělých;

e) zajištění materiální základny pro uskutečňování těsného dialektického spojení a vzájemného pronikání mezi vzděláváním a výchovou dospělých;

f) nesmířitelný boj proti buržoaznímu vlivu kapitalistických zemí a proti kapitalistickým přežitkům ve vzdělávání a výchově dospělých členů společnosti.

Hlavními faktory pro dosažení jednoty vzdělání a komunistické výchovy dospělých za socialismu jsou:

a) vědecky zdůvodněné, konkrétní a operativní stranické vedení vzdělávacího a výchovného procesu a výchovy dospělého obyvatelstva vůbec;

b) vědecky zdůvodněné státní řízení vzdělávacího a výchovného procesu za pomoci systému vzdělávání a práce stranicích a masových organizací, podniků a institucí (pokud se zabývají kvalifikací kádru);

c) koordinace organizační a praktické práce všech společenských a státních institutů a orgánů, které se zabývají vzděláváním a výchovou dospělých v jednotlivých socialistických zemích;

d) integrace a koordinace práce a zkušeností v oblasti vzdělávání a výchovy dospělých ve všech socialistických zemích, ve světovém socialistickém táboře.

Prostředky k dosažení jednoty vzdělání a komunistické výchovy dospělých za socialismu lze obecně shrnout takto: Základním výchovým prostředkem pro realizaci maximální jednoty vzdělávání a výchovy za socialismu je nesporně teoretické, vědecké rozpracování tohoto problému pro so-

cialistické podmínky. Bohužel, zejména zde je teorie velmi slabá, zaostávající a problému se dotýká pouze částečně. Zejména pak nejsou rozpracovány metodologické problémy zkoumání.

Bezpochyby budeme považovat za základní prostředek k dosažení jednoty vzdělávání a výchovy dospělých vytvoření celostátního programu pro všechny kategorie dospělých, založeného na rozvinuté a vyzrálé vědecké teorii, který bude obsahovat teoretické i praktické předpoklady pro realizaci této jednoty a jehož cílem bude nejbohatší současné vzdělání a komunistická výchova. Pokud tento program není celostátním programem, nemůže obsahovat všechny kategorie dospělých a mnohdy nedoceňuje výchovné cíle.

Dalším důležitým prostředkem je sladování vzdělávacích programů pro dospělé s politickou linií komunistické strany a s úkoly socialistické praxe lidu. Tento prostředek zajistí skutečné spojení vzdělávání a výchovy s praxí a má nejlepší výsledky.

Podstatnou úlohu v realizaci jednoty vzdělávání a výchovy dospělých v socialistických podmínkách hrají ještě dva faktory: 1. přísné podřízení všech vzdělávacích forem (školní, denní i dálkové university, dálkové, večerní a jiné kurzy, semináře, konference aj.) výchovným cílům společnosti, 2. podřízení činnosti praktické hospodářské, sociální, kulturní a tvůrčí, politické činnosti v oblasti služeb výchovným cílům společnosti.

V socialismu je velmi důležité, aby praktická opatření, programy a plány byly založeny nejenom na hospodářských, ale také na výchovných cílech a aby byly hledány nejenom hospodářské a praktické, ale též výchovné účinky.

Tento požadavek plně odpovídá marxisticko-leninské zásadě jednoty teorie a praxe v procesu vzdělávání a výchovy osobnosti.

V současné etapě je kromě toho důležitým prostředkem dosažení jednoty vzdělávání a výchovy dospělých také vytvoření zdravého společenského prostředí, které by bylo nasyčeno socialistickým (nikoli maloburžoazním) hmotným a duchovním obsahem. Potřebujeme zdravé sociálně hospodářské, politické, ideologické apod. makroprostředí i mikroprostředí.

Důležitým prostředkem uskutečnění jed-

noty výchovy a vzdělání byl vždy osobní příklad učitele a vychovatele. Při vzdělávání a výchově dospělých hraje v tomto směru zvláště důležitou úlohu osobní příklad vůdce lidových mas, příklad vedoucích činitelů a komunistů pro nestraníky. Důležitým a nutným prostředkem je také kritika nedostatků lidí jak v práci, tak i v ostatním životě, nesmiřitelný boj proti buržoazním vlivům, proti pravicevému a „levicovému“ oportunismu a revizionismu v oblasti vzdělávání a výchovy, zajištění hospodářských i duchovních podmětů pro ty, kdož se vzdělávají, a také stranická, státní a veřejná kontrola vzdělávání a výchovy v každém kolektivu.

3. Zásady realizace jednoty vzdělávání a výchovy dospělých

Socialistický společenský řád již získal bohaté zkušenosti ve všech sférách veřejného života včetně vzdělávání a výchovy dospělých. Socialistická revoluce všemi svými stránkami a kvalitativními změnami, které způsobila v oblasti vzdělávání a výchovy, podstatně změnila člověka a převychovala celé generace v novém, socialistickém duchu. Příklady kvalit sovětských lidí — dělníků, rolníků, inteligence — i pracujících v dalších socialistických zemích jasně svědčí o tom, že v oblasti vzdělávání a výchovy byly získány velké zkušenosti. Byly vytyčeny zásady, jejichž respektování pomáhá realizaci jednoty vzdělávání a výchovy dospělých. O některých z těchto zásad se krátce zmíníme. To nám umožní, abychom pochopili jejich podstatu a úlohu ve formování nové osobnosti.

Jednou z nejdůležitějších a nejčelnějších zásad je maximální ideologizace vzdělávání dospělých, které musí být proniknuto marxisticko-leninskou ideologií. Pouze tato ideologie může zajistit komunistické výchovné funkce vzdělávání. K tomu však musí být splněno několik podmínek. Za prvé se tyto funkce projevují jenom tehdy, jestliže se úkoly a cíle vzdělávání vytyčují na základě marxismu-leninismu tak, aby mohly revoluční a ideovou cestou měnit názory a chování lidí. Za druhé se tyto funkce tvoří, jestliže výuka každé přírodní a společenské vědy poskytuje marxisticko-leninské ideologické objasnění přírodních a společenských jevů, jejich zákonů a rozvoje. Za třetí se komunistické výchovné

funkce vzdělání projevují tehdy, jestliže se v průběhu procesu výuky podrobuje vliv buržoazní a maloburžoazní ideologie a pozůstatky kapitalistických přežitků systematické kritice.

Stále hlubší a mnohostrannější ideologizace vzdělávání a zesílení jeho výchovných funkcí se již při přeměně osobnosti a způsobu života za socialismu stávají životní nutností. Pro vytváření jednoty vzdělávání a výchovy dospělých má zásadní význam třídně stranický přístup k výuce každé vědecké disciplíny. Prakticky to znamená, že v průběhu výuky musí být zřejmá úloha a význam každé vědy pro budování socialismu a komunismu, úloha a cíle revolučního boje dělnické třídy a pracujícího rolnictva, úloha komunistických ideálů atd. Třídnost a stranickost jsou pro výchovu životně nezbytné. Výchovný proces jako součást vzdělávání dospělých může být komunistickým jenom tenkrát, jestliže je založen na otevřeně a výrazně třídním a stranickém stanovisku.

Pro vytvoření jednoty vzdělávání a výchovy dospělých jsou velmi důležité takové zásady, jako je zásada jednoty teorie a praxe, jednoty osobních a společenských zájmů, diferencovaný přístup ke studujícím, přísné požadavky kladené na studující, rozvoj jejich tvořivosti, vlastní iniciativy apod.

Respektování těchto principů v procesu vzdělávání a výchovy a jejich proniknutí do veškeré praktické i duchovní tvůrčí činnosti lidí, kolektivů a společnosti nejlépe zajistí jednotu vzdělávání a výchovy. Tyto zásady zaručují i vytvoření podmínek tohoto sjednocení a vytvářejí bezprostřední a stálé vazby mezi vzdělávacím a výchovným působením společnosti na jednotlivce.

4. Jednota vzdělávání a výchovy dospělých a utváření socialistického životního způsobu rodiny i kolektivu

Socialistický způsob života jednotlivce, rodiny i kolektivu je podmíněn vládnoucími socialistickými výrobními, politickými, právními a podobnými vztahy. Tyto vztahy však nejsou jenom důsledkem živelného působení hmotných podmínek. Socialistický způsob života jako nejvýraznější kritérium socialistických přeměn a převýchovy osobnosti utváří duchovní podstatu osobnosti. Je to vyjádření podstaty, její praktický projev.

Socialistický způsob života je nejpodstatnější kvalitativní charakteristikou socialistického člověka. Pro tohoto člověka je příznačný socialistický vztah k práci a společenskému vlastnictví, socialistický internacionalismus a vlastenectví, komunistická morálka v osobním i veřejném životě, přátelství, soudružství a vzájemná pomoc, způsobování osobních zájmů zájmům jiných lidí, kolektivu a společnosti, vysoce kulturní, disciplinované a organizované chování apod.

Pro utváření socialistického člověka jsou důležité sociálně ekonomické podmínky, společenské prostředí, komunistická ideologická výchova a socialistické vzdělávání. Tyto faktory však aktivně utvářejí socialistický způsob života jenom tenkrát, působí-li na jednotlivce, rodinu nebo kolektiv ve svém souhrnu. Pouze tenkrát jsou nejenom nezbytným předpokladem, ale také aktivním rozhodujícím faktorem formování socialistického způsobu života a překonání přežitků buržoazního a maloburžoazního způsobu života.

Přeložila Milena Janišová